

1. Историчний портал Інституту історії України НАН України – Режим доступу: <http://www.history.org.ua>

2. Наш Львів: Ювілейний збірник 1252 – 1952. – Нью-Йорк : Видавництво «Червона калина», 1953. – 215 с.

3. Франко-Ключко А. Ставлення мого батька до селян (Спеціальна ювілейна стаття для жур. «Життя і Школа») // Життя і Школа. – 3 – 6 (103 – 106), березень – червень, 1966. – Рік XII. – С. 2 – 5.

4. Шлемкевич М. Галичанство (Пам'яті учителя Івана Франка в 100 ліття народин) / Життя і Мислі. Книжка третя / М. Шлемкевич. – Нью-Йорк – Торонто, 1956. – 120 с.

This article author determined features of Galicia at the turn of the XIX – XX centuries by analyzing work «Galychanstvo» outstanding Galician of world renown, philosopher, literary critic, essayist, historian and political figure of the twentieth century – Mykola Shlemkevych.

Keywords: *galychanstvo, Galicia, intellectuals, «adherents of the spirit», ukrainization.*

Ірина Гоцинець (Дрогобич)

АСОЦІАТИВНІСТЬ ТА ОБРАЗНІСТЬ У СЕМАНТИЧНІЙ СТРУКТУРІ СЛОВА

Статтю присвячено ролі асоціативності у формуванні семантичної структури слова як частини вокабуляра, як однієї з ознак творчого мислення, творчого процесу. Розглянуто асоціацію як компонент внутрішньої форми слова, що лежить в основі всього названого і яка позначає сам процес творення думки. Проаналізовано загальномовні асоціації як вияв взаємодії мовного матеріалу на рівні смислу та семантичної подібності, а також “накладання” на логіко-психологічний зміст вербального знака певної експресії як вторинного змісту.

Ключові слова: *асоціація, асоціативність, внутрішня форма слова, вторинна номінація, експресія, образ, образність, семантична структура слова.*

Постановка проблеми. За останні десятиліття в українській лінгвістиці помітно зросла кількість досліджень, у рамках яких об'єктом мовознавчого аналізу стають синтагматичні та парадигматичні зв'язки концептуальних мовних знаків, складників різнотипних систематизованих угруповань слів. Вони засвідчують продуктивність, актуальність функціонально-стилістичного розгляду мовних явищ, що стимулює активне вивчення семантичного потенціалу й обширу слова у художньому тексті. У працях цього типу здійснено

наукову інтерпретацію експлікантів мовної картини світу, висвітлено особливості задіяння та реалізації цих мовних одиниць у процесі творення художньої образності як репрезентативного рівня ідіостилістики твору, продемонстровано шляхи та засоби перетворення номінативних значень в образні, символічні тощо (С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицька, Н. О. Мех, Г. М. Сюта, С. П. Бибик, Н. О. Данилюк, Л. Г. Савченко, Т. А. Коць, Л. В. Мялковська, О. О. Маленко, Т. М. Берест, Л. В. Кравець, Л. М. Задорожна та ін.). Слово або лексико-семантичний варіант вони вивчають як регулярний чи оказіональний компонент цілісної системи – з погляду актуалізації відповідного типу знання у мові, способів його реалізації в мові й тексті, з позицій його семантично-оцінної динаміки тощо. Вони розвивають напрацьований у зарубіжному мовознавстві (Н. Д. Арутюнова, А. Вежбицька, Є. С. Кубрякова, Д. Н. Шмельов, Ю. С. Степанов, В. Г. Гак, В. П. Григор'єв, М. А. Бабуріна та ін.) досвід аналізу зв'язків номінативних одиниць, у лексико-семантичній структурі яких у процесі мовної діяхронії відбувається перехід від конкретно-предметного до поняттєвого значення, супроводжування концептуалізацією таких лексем, набуттям статусу центра семантичного поля. Саме методика моделювання семантичного поля (а також його різновидів – лексико-семантичного поля, асоціативно-образного поля, асоціативно-семантичного поля) дає змогу різноаспектно простежити особливості оформлюваних у контексті регулярних і нерегулярних лексико-семантичних відношень, «якнайповніше описати систему лексико-семантичних зв'язків між словами» [6, 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До категорійних ознак поетичної семантики належить *асоціативність*. Теоретичні засади цього поняття розроблено в працях Ш. Баллі, О. О. Потебні, В. В. Виноградова, Б. А. Ларіна та поглиблено у дослідженнях І. Є. Грицютенка, З. Т. Франко, В. В. Русанівського, С. Я. Єрмоленко, В. А. Чабаненка, Л. О. Ставицької, Л. О. Пустовіт, М. І. Голянич, О. О. Селіванової. Сьогодні відповідна категорія продуктивно застосовується для аналізу мовних систем, спрямованих на відтворення процесу мислення, внутрішньої мови, коли віддалені, близькі й далекі уявлення змінюють одне одного. Саме з поняттям асоціативності дослідники (А. В. Лагутіна, Н. П. Бутенко, Л. П. Дідківська, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, С. П. Бибик, Н. С. Дужик, Ж. В. Марфіна, Р. І. Стефурак, Я. В. Бистров, Д. І. Терехова, В. А. Капась та ін.) пов'язують також аперцепційні особливості «створення основи конкретно-чуттєвого сприйняття художнього тексту, коли слово чи сполучення, група слів відсилають читача до знайомих

йому реалій, з якими пов'язані зорові, звукові, дотикові, мовно-культурні асоціації» [5, 21]. На перехресті теорії асоціативності та досліджень польової структури художнього тексту актуалізувалося поняття *асоціативно-семантичного поля*.

Постановка завдання. Мета статті – вивчити парадигматичні та синтагматичні властивості внутрішньої форми слова, простежити закономірності й механізми її розбудови у сучасній українській літературній мові.

Із метою дослідження скоординовано конкретні **завдання статті**:

- систематизувати й узагальнити загальнотеоретичні підходи до вивчення проблеми «асоціація і художній / публіцистичний текст», до понять *асоціативність, образність, асоціативно-образний ряд* (АОР);
- умотивувати розрізнення асоціативності з погляду загальномовної та контекстуальної сполучуваності слів.

Виклад основного матеріалу. У теоретичній стилістиці протягом ХХ ст. були сформовані й науково осмислені основні принципи реалізації асоціативності у художньому тексті, переведення загальномовної парадигматичної асоціативності, пов'язаної з лексико-семантичною системою, в образотворчий прийом тощо. Можна, отже, сформулювати кілька основних позицій:

1. Одним із способів створення поетичної образності є розширення асоціативного ореолу слова, який створюється його парадигматичними й синтагматичними зв'язками, відбувається здебільшого за рахунок порушення «семантичної узгодженості» та «синтагматичної умотивованості знаків» (Ш. Баллі) [1, 152]. Це виявляється в тому, що слова у складі синтагми мають у своїх значеннях спільні компоненти [4, 89].

2. Асоціативність поетичного слововживання створюється у зв'язку зі зміщенням конотативних якостей лексем словосполучень. З. Т. Франко, пояснюючи природу образності, вказує на асоціативність як першооснову словесного образу, оскільки він «виникає там, де є асоціативне мислення, яке дозволяє розширити семантичне коло слова, нашаровувати на первинний поняттєвий зміст вторинний експресивний, і там, де сприймання йде не лише по лінії логіки, але й інтуїції, почуттів» [7, 68]. Власне, додатковий експресивний зміст слова визначає характер образності [7, 69].

3. Складниками образності, що реалізують потенції слова в художньому тексті, є символічність, алегоричність, тропеїчність. Проте, як зауважує С. Я. Єрмоленко, образна мова «не обмежується традиційними тропами й фігурами, а наповнює естетичним змістом безобразні мовні

елементи, перетворює їх у систему художньо-мовного бачення світу» [3, 301].

4. Формування асоціативно-образного вияву семантичного наповнення слова відбувається шляхом злиття та кристалізації, тобто «втілення результатів складних художньо-асоціативних процесів у конкретний зримий, відчутний, мовби однозначний образ» [3, 232]. Вона характеризується чіткістю, об'ємністю, зримістю, які «породжують відчуття простоти і зрозумілості [...] Проте сама собою кристалізація дуже непростий процес аналізу–синтезу [3, 233]. Поети, які вдаються до кристалізації, через мінімум зображальних засобів відтворюють складні явища поетичного світобачення. Уміння сконденсовано, без зайвого передати сплетіння складних асоціацій – одна з ознак справжньої поезії.

5. Формування системи засобів художньої образності підпорядковується меті нестандартного індивідуально-авторського висловлення думки. Для художньої творчості характерним є асоціативне зближення явищ логічно несумісних, бо вони «розгортаються не стільки за строгою логікою мислі, скільки за примхливістю звихреного потоку почуттів» [2, 258].

Виникнення асоціацій, а, отже, й сам процес образотворення не відбувається безконтрольно, хаотично. Дослідники відзначають, що «напруження й послаблення потоку асоціацій залежить від того, до якого способу відображення виявляє схильність письменник – ліричного чи епічного. Якщо у відображенні життєвого матеріалу посилюється лірична тенденція – асоціативність набуває більшої напруженості, стає густішою. І навпаки – епічно-розповідний спосіб подачі життєвого матеріалу послаблює її» [2, 259].

Асоціативність у лексичній підсистемі мови – це одне з ключових понять, що дає змогу репрезентувати парадигматичне (за смыслом) та синтагматичне (на основі контактного та дистантного контекстів) групування слів. Семантико-стилістичний підхід до вивчення явища асоціативності зумовлює дослідження лексико-семантичної системи національної мови з позиції значення слів та їх уживання. Отже, на увагу дослідників заслуговує і системний семантичний контекст життя слова, і ситуативний.

Асоціативно-семантичні зв'язки слів виконують системоутворювальну функцію, що виявляється у моделюванні польових структур та інших мікросистем лексики. Спільним моментом таких систем є загальна семантична ознака, що об'єднує та диференціює групи слів в опозиціях.

Поєднання асоціативного й образного компонентів у семантичній структурі слова спричинює розвиток різних типів конотацій, зокрема культурно-національних, соціальних, словесно-образних, що стають кодами внутрішньої форми словесного знака. Асоціативно-образна структура слова утворюється у контекстах шляхом злиття сполучуваних слів на позначення певного смислу, а також кристалізації словообразу. Спосіб відображення дійсності, який обирає письменник – ліричний чи епічно-розповідний – визначає густоту, щільність асоціативності у контексті, її очікуваність/неочікуваність.

Асоціативність визначається ймовірним зв'язком елементів лексико-семантичних мікроструктур, зокрема різних типів полів. Поштовхом до поєднання слів у семантичні, або асоціативні, поля слугують принципи спільної семантики, форми (зовнішньої та внутрішньої) слова та спільний семантичний простір, яким може бути контекст, текст.

Функціонально-стилістичний підхід до інтерпретації смислових елементів слова зумовив погляд на текст як поле, а також на асоціативне поле як текст. Асоціативно-семантичне загальномовне поле, спроектоване на художній текст, змінює свій зміст, склад, характер взаємовідношень лексичних одиниць, що набувають статусу поетизмів.

Основна мета вивчення різноманітних асоціативно-семантичних структур у стилістиці – пізнання образно-виражальної сили слова, варіювання цих виявів на різних етапах розвитку мови.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, слово в структурі художнього тексту не тільки є засобом створення образності та емоційно-експресивного колориту, а й відображає дійсність та формує структурну єдність дійсності естетичної. Воно набуває семантичної багатоплановості, розкриває свої асоціативні потенції, входячи у різні структурно-семантичні моделі.

Таким чином, взаємодія асоціативності й образності у семантичній структурі слова передумовлена його функціонально-стилістичним навантаженням у тому чи тому контексті, а також процесами формування внутрішньої форми слова та варіювання його конотативних характеристик. Численні класифікації асоціацій відображають дієвість кількох напрямків вивчення асоціативно-семантичної структури мови – психолого-фізіологічного, семасіологічного та лінгвостилістичного.

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика /Р.Барт. – М. : Прогресс, 1989. – 615 с.

2. В'язовський Г. А. Творче мислення письменника : Дослідження / Г.А. В'язовський. – К. : Дніпро, 1982. – 335 с.

3. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності: Стилістика та культура мови / С.Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.

4. Кузнецова Э. В. Лексикология русского языка. – М.: Высшая школа, 1982. – 151 с.

5. Марфіна Ж. В. Асоціативно-образне поле назв спорідненості в мові поезії ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук. – К., 2003. – 21 с.

6. Рудь О. М. Складні епітети семантичного поля із значенням «Україна» (на матеріалі української поезії ХХ століття): спец. 10.02.01 / О.М. Рудь. – К. : Рідна мова, 1998. – 40 с.

7. Франко І. Я. Из секретів поетичної творчості // Зібрання творів : У 50 т. І.Я. Франко – К., 1981. – Т. 31: Літературно-критичні праці (1897 – 1899). – С. 45–120.

This article is dedicated to the role in the formation of associative semantic structure of the word as part of vocabulary, as one of the signs of creative thinking, creative process. Association is considered as a component of the internal form of speech that underlies all named and which designates the process of creating ideas. The common associations are analyzed as an expression of the interaction of language material at the level of meaning and semantic similarities, as well as "overlap" in logical semantics of verbal expression as a sign of secondary meaning.

Keywords: *association, associativity, internal form of words, secondary nomination, expression, image, imagery, semantic structure of the word.*

УДК 811.161.2'373.7

Уляна Гринишин (Івано-Франківськ)

ЕКСПРЕСИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АМПЛІФІКОВАНИХ КОНСТРУКЦІЙ З АПОСІОПЕЗОЮ

Стаття присвячена лінгвостилістичному аналізу конструкцій, у яких поєднуються такі явища, як ампліфікація та апосіопеза. Визначено структурно-семантичні типи та експресивно-прагматичні характеристики цих конструкцій на матеріалі сучасної прози української письменниці М. Вайно.

Ключові слова: *ампліфікація, апосіопеза, конвергенція, експресивний синтаксис, прагматична функція.*

Один із підходів до вивчення мовних засобів у сучасній науковій парадигмі лінгвостилістичних досліджень пов'язаний із аналізом умов та потреб міжособистісної комунікації. Елементи розмовного мовлення дедалі частіше проникають у канву художньої прози, що зумовлює прагнення ідентифікації їх смислової організації, прагматичної значущості та експресивно-стилістичних параметрів. Індивідуалізація художнього